Romanoslavica vol. XLVI, nr. 1

20 DE ANI DE ETIMOLOGIE: 1989-2009

Sorin PALIGA

The paper resumes the main etymological works – first of all etymological dictionaries, but also some other books focusing on various etymological aspects – referring to Central and Southeast European languages: Slavic, Romanian, Albanian, Hungarian, in vocabulary and place naming.
The author points out the outstanding situation of Romanian, without any 'Academic' etymological dictionary, a situation unparalleled in Europe. The author also briefly resumes some of his studies and books recently published.

Key words: Indo-European, Pre-Indo-European, Uralic, Altaic, Ugro-Finnic, comparative studies, substrat, etymology.

Introducere

Etimologia a fost, în cele circa două secole de indo-europenistică şi de studii comparate în general, un domeniu pasionant al lingvisticii. Putem spune chiar că marii lingvişti ai lumii s-au manifestat plenar mai ales în domeniul etimologiei, deşi – la rigoare – este domeniul cel mai puțin sigur a lingvisticii, cel mai discutabil şi cu puține rezultate, să le spunem, palpabile. Dintre numeroasele exemple, ne vin în minte B.P. Hasdeu, Petar Skok ori France Bezlaj; Mircea Ivănescu sau Giuliano Bonfante; Dimităr Dečev, Ivan Duridanov ori Václav Machek; Eric P. Hamp ori Calvert Watkins... şi mulți alții.

Deşi ultimii douăzeci de ani nu au adus, în opinia noastră, evoluții spectaculoase în domeniul etimologiei, nici nu s-au remarcat ipoteze ori teorii noi, nu putem ignora câteva realizări, unele de-a dreptul remarcabile. Fără a modifica radical unghiul de analiză şi fără a aduce date complet noi, ne permitem să trecem în revistă doar câteva contribuții pe care le considerăm utile studiilor de etimologie de la noi din țară, atât din domeniul slav, cât şi indo-european ori ne-indo-european; avem în vedere, mai ales, mult discutatele relații dintre limbile indo-europene, pe de o parte, şi limbile uralice şi altaice, pe de altă parte. Nuanțarea unor analize şi unor puncte de vedere a condus,

BDD-A24164 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:37 UTC)

credem noi, la noi perspective, unele de mare orizont şi de mare viitor. Studierea limbilor de substrat din sud-estul european a marcat, de asemenea, câțiva paşi importanți. Chiar şi autorul acestor rânduri a păcătuit şi nu puțin; din păcate, nu cu mare folos, nici măcar în negativ.

Continuări

Am dori să menționăm, în primul rând, continuarea şi, uneori, încheierea unor lucrări ample, inițiate în anii ’60 şi ’70 ai secolului trecut, dar încheiate abia acum ori care sunt încă în curs de finalizare.

France Bezlaj şi dicționarul etimologic al limbii slovene. S-a încheiat publicarea integrală a dicționarului etimologic al limbii slovene, amplă lucrare inițiată de France Bezlaj şi dusă la capăt de discipolii săi Meta Furlan, Simona Klemenčič şi Marko Snoj. Bezlaj este, alături de Petar Skok, de Dimităr Dečev, de Vladimir Georgiev ori de Ivan Duridanov un strălucit reprezentant al lingvisticii comparative din domeniul limbilor slave de sud, dar şi al limbilor indo-europene în general. Să nu uităm că Bezlaj a fost contemporan cu Bojan Čop, alt lingvist sloven care şi-a dedicat activitatea cercetării relațiilor dintre limbile indo-europene şi uralice, în special ugro-finice, reprezentând – în opinia noastră – o perioadă de aur a studiilor de etimologie din Slovenia.

Sarcina discipolilor lui Bezlaj nu a fost deloc uşoară, chiar dacă au avut la dispoziție şi fişele maestrului. Între elaborarea primei părți, dusă la capăt de însuşi autor, şi încheierea publicării în anul 2007 (volumul de indice, *Kazala*) au trecut mai bine de 30 de ani (1976-2007), apărând modificări de viziune, lucru inevitabil când, la elaborarea unei asemenea lucrări, iau parte reprezentanți ai mai multor generații. Ne-am permis, în acest sens, să deschidem o polemică, nu altfel decât colegială, cu Marko Snoj, căruia i-am atras atenția, numai şi fiindcă ne citează, că numeralul *sъto* nu poate fi de altă origine decât nord-tracică ori, eventual, protoromânească, din motive pentru care nu le mai dezvoltăm aici. Am făcut acest lucru la vremea sa şi de mai multe ori, astfel că nu insistăm. Chiar dacă nu ar accepta ipoteza noastră, autorul (Marko Snoj, care se substituie astfel maestrului Bezlaj) ar fi trebuit măcar să explice diferența de evoluție fonetică între *de¬sętь* ‘zece‘ şi *ty-sęšt-a, ty-sǫšt-a* ‘o mie’ (cu un *š* epentetic, neetimologic şi construit similar formei germanice **tuþ-hundi*), pe de o parte, şi *sъto,* pe de altă parte; este clară discrepanța de evoluție fonetică între formele pentru ‘10’ şi pentru ‘100’, pe de o parte, şi evoluția fonetică în cazul numeralului ’100’. Ipoteza noastră poate fi, desigur, criticată şi respinsă, dar cu argumente, pe care prof. Snoj nu le aduce. Până la argumente coerent argumentate, ne susținem ipoteza prezentată, acum mulți ani, în *Slavistična Revija* şi asupra căreia am revenit, cu noi argumente, de câteva ori de atunci încoace (recent, în ampla lucrare în coautorat cu Eugen Silviu Teodor

BDD-A24164 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:37 UTC)

dedicată slavilor timpurii şi apărută tocmai când pregătim textul de faţă).

Continuă, de asemenea, fără a fi încheiat, *dicţionarul etimologic al limbii bulgare*, o altă amplă lucrare iniţiată, la vremea sa (1976), de Vl. Georgiev, Iv. Gălăbov, J. Zaimov, St. Ilčev şi, în prima etapă, publicat până la volumul al treilea (1986). Dacă ţinem cont de faptul că Petar Skok a publicat, între altele, şi un dicţionar complet al limbii „croate sau sârbe", cum numea el pe atunci dicţionarul, iar acum Aleksandar Loma coordonează elaborarea unui amplu dicţionar etimologic al limbii sârbe, putem considera încheiat ori aproape încheiat procesul elaborării de dicţionare etimologice ale limbilor slave de sud.

În sfârşit, dar nu mai puţin important, continuă dicţionarul etimologic al limbii slave vechi elaborat de un colectiv ceh coordonat de Eva Havlová şi a cărui componenţă s-a schimbat de-a lungul anilor. Lucrarea, cea mai amplă de acest fel, este publicată pe fascicule (*sešity*, caiete), primul fiind publicat în anul 1989, iar ultimul, al 14-lea, deocamdată, cuprinde cuvinte *sice–srъdobolja*. Detalii despre acest dicţionar au prezentat participantele la simpozion, Helena Karliková şi Ilona Janyšková (acum redactor principal al fasciculelor 13 şi 14)[1].

Lajos Kiss şi toponimia. În 1997, aşadar la aproape douăzeci de ani de la prima ediţie, Editura Academiei de la Budapesta publică o a doua ediţie, revizuită şi adăugită, a unui cunoscut şi apreciat dicţionar etimologic toponimic. Deşi este, în principiu, un dicţionar al toponimelor lumii, cea mai mare parte a lucrării conţine toponime din Ungaria şi din zonele vecine, autorul acordând o atenţie deosebită toponimelor din Transilvania. Dăm în continuare câteva exemple.

Toponimul *Arad*, cu atestări medievale timpurii, este considerat un maghiarism. Autorul pare a ignora detaliul că toponime cu rădăcina *ar-* sunt atestate în multe regiuni, mai ales în sud-estul european şi în zona mediteraneeană; în toate aceste cazuri, originea maghiară este exclusă, fiind cel puţin discutabilă şi în cazul formei româneşti. Niciun argument fonetic nu sprijină ipoteza că *Arad* ar fi un toponim de origine maghiară.

Nici toponimul *Aranka*, rom. *Aranca* nu este împrumutat din maghiară, aşa cum crede Kiss, deoarece alte forme răspândite în arealul sud-est european şi italic se opun unei asemenea ipoteze.

Toponimul *Argyas* reflectă grafia maghiară a formei româneşti *Arghiş*, la rândul său – consideră autorul – un împrumut din rom. *Argeş*, iar forma *Arghiş* ar fi un maghiarism. [?!]

Toponimul *Keresd* reflectă numele românesc *Criş*, localitate lângă Sighişoara, atestată în anul 1211 sub forma *Cris*. Kiss consideră că ar fi un împrumut din maghiară (?!), în ciuda faptului că, puţin mai departe, forma *Körös* este considerată, prin intermediar slav (nenecesar, după părerea noastră) un împrumut din română, la rândul său reflectând un hidronim dacic.

[1] Mulţumim, pe această cale, colegelor de la Institutul de Etimologie din Brno al Academiei Cehe de Ştiinţe pentru amabilitatea de a fi dăruit bibliotecii de slavistică toate fasciculele apărute până acum.

BDD-A24164 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:37 UTC)

Hidronimul *Maros*, rom. *Mureş* este de asemenea considerat a reflecta un împrumut din maghiară în română, lucru evident imposibil; imposibilă este şi ipoteza că forma românească *Someş*, deşi reflectă un hidronim autohton, ar reflecta un împrumut şi din maghiară şi din slavă (a rom. *Sómeş* származhatott a magyyarból, de esetleg a szlávból is – vol. 2, pag. 518). Şi *Mureş* şi *Someş* reflectă tipologii toponimice de largă răspândire europeană, cum ar fi *Marica* (Bulgaria) ori *Somme* (Franța).

În fapt, deşi apărut mult după căderea Cortinei de Fier, autorul continuă că susține ipotezele „tradiționale" ale şcolii maghiare de lingvistică, conform cărora majoritatea toponimelor româneşti vechi din Transilvania ar fi de origine maghiară, chiar dacă avem de-a face, evident, cu toponimie arhaică, în multe cazuri de origine traco-dacă. Preocuparea de a susține cu orice preț o origine maghiară a multor toponime din Transilvania devine obsesivă şi agită inutil metode deja abandonate în ultimii douăzeci de ani.

Ori de câte ori se referă la toponimia arhaică occidentală ori mediteraneană, autorul este detaşat, citând toponime arhaice de origine indo-europeană şi pre-indo-europeană. Senzația de ansamblu este că toponimia arhaică a Europei s-ar termina brusc la frontiera de vest a Ungariei, iar ceea ce este dincoace ar aparține exclusiv – ori aproape exclusiv – maghiarilor şi, eventual, slavilor. O asemenea viziune nu mai spune nimic astăzi şi, pe ansamblu, face ca lucrarea, amplă şi altminteri bine închegată, să sufere – tocmai în locurile amintite – de dezlânare şi de improvizație. Părerea noastră este că astăzi, cel puțin în ceea ce priveşte toponimia din Ungaria şi din zonele învecinate, lucrarea ar trebui rescrisă după principii mai senine, fără încrâncenarea de a încerca să demonstreze originea maghiară a unor toponime româneşti, acolo unde acest lucru este evident imposibil. Din punct de vedere strict lingvistic, metoda lui Lajos Kiss este depăşită şi evident contrazisă de alte date culese din toponimia zonei învecinate (România, arealul sud-slav, arealul central-european etc. etc.).

Am dori, în context, să reamintim că principiile generale ale toponimiei europene au fost cândva admirabil descrise şi definite de Petar Skok încă din anul 1950. Clasificarea toponimică făcută de Skok atunci a rămas, din păcate, complet necunoscută cercetătorilor români, după cum au rămas – se pare – de asemenea necunoscute demersurile sale (şi alte altor lingvişti de renume) în domeniul comparativ indo-european. A o reciti azi nu pare deloc un gest depăşit, clasificarea lui Skok fiind pe deplin utilizabilă şi azi, apoi extinsă la clasificarea toponimică a ansamblului sud-est european. Dacă şi Lajos Kiss ar fi citit cu atenție principiile lui Skok şi, mai ales, le-ar fi aplicat în lucrarea sa, am fi avut, într-adevăr, un dicționar admirabil. Poate nu este totul pierdut însă.

BDD-A24164 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:37 UTC)

Noi demersuri

După 1989 putem cita o serie de noi abordări în domeniul etimologiei. Dintre exemple, ne putem opri asupra lucrărilor reprezentative ale vechii generații de lingviști cehi, cum ar fi lucrările lui Adolf Erhart. De menționat relativ ampla sa lucrare dedicată sistemului verbal indo-european (Erhart 1989) precum şi, ca membru al unui colectiv de cercetători, elaborarea unei noi introduceri în etimologie (Večerka et alii 2006). Aceste demersuri completează şi aduc la zi cercetarea etimologică mai veche, cum ar fi dicționarul etimologic „clasic" al lui Václav Machek precum şi celelalte două, o ediție mare şi o alta abreviată, datorate lui Josef Holub şi lui František Kopečný, respectiv lui Holub şi lui Stanislav Lyer.

În acest context, relativ recent (2001) a apărut un alt dicționar etimologic al limbii cehe, datorat lui Jiří Rejzek. Fără a fi un dicționar amplu ori polemic, autorul îşi propune să se concentreze asupra unor neologisme şi asupra unor forme vechi pe care le rediscută, succint, în lumina noilor cercetări.

Dacă ținem seama şi de alte dicționare etimologice de mai mare ori de mai mică anvergură, inclusiv dicționare etimologice toponimice, apreciem că în Cehoslovacia, apoi în Republica Cehă s-au publicat câteva ediții ale unor dicționare etimologice, dintre care patru dedicate etimologiei limbii cehe (Machek, Holub-Kopečný, Holub-Lyer, Rejzek, pentru a cita numai dicționarele etimologice generale ale limbii cehe).

Limba albaneză s-a bucurat relativ recent de atenția mai multor cercetători lingviști. Am dori să ne oprim la două lucrări de excepție.

Prima se datorează Cătălinei Vătăşescu: *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna* (1997). Este o amplă şi bine documentată lucrare despre ansamblul elementelor latine ale limbii albaneze comparate cu elementele latine ale limbii române. În fapt, este un dicționar etimologic, care foloseşte un riguros şi consecvent aparat critic. Singurul reproş ce i se poate face este că nu este organizat strict alfabetic, ci alfabetic pe sfere semantice, lipsind însă un indice final. Urmarea este că, cel mai adesea, este greu să revii la un termen studiat, deoarece se poate identifica greu în ansamblul voluminoasei lucrări. Pentru a uşura studierea materialului, am întocmit noi un indice alfabetic, pe care sperăm să îl putem folosi în clipa când vom avea răgazul şi puterea să finalizăm dicționarul etimologic al limbii române.

Altminteri, lucrarea aduce multe clarificări şi, evident, completează un gol resimțit de mult în cercetarea comparativă: elementele comune ale românei şi albanezei, atât în cazul elementelor latine, dar şi în cazul celor de alte origini, de substrat ori de origine slavă. Regretăm că autoarea nu a continuat acest demers, până la elaborarea unei liste complete de corespondențe româno-albaneze, extrem de utilă cercetării etimologice. Cu o asemenea listă completă, cercetarea etimologică de ansamblu ar fi mult uşurată. Avem speranța că autoarea va reflecta asupra acestei sugestii.

Albaneza s-a bucurat, relativ recent, şi de publicarea unui nou dicționar etimologic

BDD-A24164 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:37 UTC)

complet, datorat lui Vladimir Orel (1998). Apărut la un interval mic față de lucrarea Cătălinei Vătăşescu, nu foloseşte bogatul material din acea lucrare. Scurta prefață a lucrării îl plasează pe autor în categoria celor care consideră că strămoşii albanezilor au avut o origine mai nordică, ipoteză pe care astăzi o împărtăşesc aproape toți cercetătorii, fiind ipoteza susținută aproape unanim de toți tracologii bulgari în anii '70 şi '80 ai secolului trecut. Astfel, Orel consideră că vatra albanezilor va fi fost în Dacia Ripensis sau mai departe spre nord, la picioarele Carpaților şi mai departe în Munții Beskydy. Afirmația că arealul munților Beskydy ar face parte din vatra de formare a albanezilor este cel puțin surprinzătoare, deşi – în ansamblu – originea mai nordică, într-o regiune ce permite avansarea ipotezei că protoalbanezii şi protoromânii vor fi locuit în zone învecinate ori măcar (foarte) apropiate, este cea acceptată astăzi de tot mai mulți cercetători. Altfel spus, albaneza este, mai degrabă, un idiom neotracic, nu neoilir, integrând însă în vocabular elemente ilire romanizate. Dat fiind faptul că ilira dispare ca idiom viu prin secolul al doilea p. Ch., ipoteza unei supraviețuiri lingvistice ilire nu mai poate fi luată în considerație la modul serios. Orel adoptă astfel ipotezele şcolii bulgare de tracologie, cu unele nuanțe privind vatra de formare. I.I. Russu considera, de exemplu, că vatra de formare albanezilor şi, respectiv, punctul de migrare va fi fost arealul carpic[1].

Orel menționează, de asemenea, existența probabilă a unei laringale în albaneză, deşi – după părerea noastră – nu este consecvent în urmărirea acestui „traseu laringal". Aşa cum am arătat şi noi în câteva ocazii, existența unei laringale (noi am argumentat că mai corectă este sintagma *spirantă velară*) în tracă până la o fază relativ târzie, până în protoromână, ni se pare unul dintre detaliile esențiale de fonetică istorică, bine conturat – acum mai bine de trei decenii, de Eric P. Hamp, într-o scurtă notă din „Balkansko Ezikoznanie" şi citată de Grigore Brâncuş (vezi şi studiul nostru din „Thraco-Dacica", XXII). Realizările contextuale sunt, aşa cum am arătat, *zero, f, v, h* şi *s/ş*.

Corespondențele fonetice pe care Vladimir Orel le găseşte între română şi albaneză, deşi porneşte de la premise corecte, ni se par adesea total neconvingătoare. Dacă, într-adevăr, alb. *agjëroj* este presupus un împrumut din **adiunare*, rom. (*a) ajuna*, ni se pare că presupunerea unor elemente direct din latină (cum consideră în cazul unor forme precum *argjend* ori *armë*) ni se pare greu de admis în formularea aleasă de autor, deoarece, oricum am reconstitui protoistoria albanezilor, contacte directe între latină şi acel stadiu al albanezei nu putem admite. Putem admite însă că va fi existat o strânsă vecinătate a protoalbanezilor (indiferent cum îi putem numi în acea perioadă) şi a protoromânilor, ca să folosim aceşti termeni cândva la modă, stadiu istoric însă sensibil mai nou, pe care nu-l putem plasa mai devreme de secolul al V-lea p. Ch.

Neconvingător argumentate ni se par, de asemenea, cazurile în care autorul consideră că româna ar fi împrumutat cuvinte din albaneză. Fiind numeroase, nu le-am

[1] Aşa cum am atras atenția în comunicarea de la simpozionul de etimologie de la Brno din anul 2002, explicarea oronimului *Beskydy* ca derivat din ori înrudit cu albanez *bjeshkë* 'păşune montană', conform unei vechi ipoteze a lui Šafařík, nu rezistă unei analize de amănunt.

BDD-A24164 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:37 UTC)

putut evalua numeric, dar – pe ansamblu – ni se pare una dintre erorile mari ale lucrării, fără noimă în contextul unei prefețe în care, strict teoretic, autorul plasează vatra albaneză într-o zonă mai nordică, apropiată de protoromâni. Astfel, alb. *bac* ar fi sursa formei româneşti *baci*; similar, rom. *abur* ar fi un împrumut din alb. *avull* etc. etc. Poate că autorul a dorit să comunice altceva, dar – oricum am interpreta astfel de disfuncții majore ale abordării – nu explică aceste detalii extrem de importante, nici în partea introductivă, nici în cadrul lucrării.

Pentru istoria romanității răsăritene şi pentru istoria limbii române, problemele ridicate de albaneză sunt esențiale. În măsura în care cercetătorii – istorici, arheologi, lingvişti – vor reuşi să ajungă la consens, prin reflex măcar, se vor clarifica şi numeroase probleme ale limbii române, ale relațiilor sale cu albaneza şi cu alte limbi, de substrat ori limbi slave.

Dicționare etimologice ale limbii române

În ansamblul cercetării etimologice, româna are un loc special, dar deloc de invidiat. Putem enumera acum trei dicționare etimologice complete, datorate lui Raevski-Gabinski (Chişinău 1978), lui Al. Ciorănescu (publicat pe fascicule în anii ’60 şi ’70 în Spania şi acum tradus şi în limba română, publicat în anul 2002) şi, foarte recent, lui Mihai Vinereanu. Ne vom opri asupra ultimului dintre acestea, foarte recent şi încă neintrat în circuitul larg.

Mihai Vinereanu a dorit un dicționar polemic, axat, în esență, pe sublinierea importanței fondului autohton în context indo-european. Demersul în largul orizont comparativ este – în general – un mod recomandabil de abordare. Ne permitem să atragem atenția asupra unor aspecte pozitive şi negative ale lucrării, nu în ultimul rând şi ca rezultat al unor recente discuții cu autorul.

Partea introductivă încearcă se rezume viziunea autorului asupra etimologiei limbii române. Demersul este amplu şi, am îndrăzni să afirmăm, inutil de complicat, cu referințe la culturile neolitice, eneolitice şi ale epocii bronzului, mai ales că, în corpul dicționarului propriu-zis, aceste referințe nu sunt în vreun fel exploatate, respectiv autorul nu exploatează absolut deloc ipotezele – numeroase în ansamblu – privind moştenirea pre-indo-europeană a Europei şi, în context, a limbii române. De fapt, ele nici nu au vreo relevanță, directă sau indirectă, fiind oarecum greu de înțeles de ce autorul şi□a complicat demersul cu chestiuni mult discutate şi neclarificate în literatura arheologică, în primul rând; nu mai vorbim de faptul că, până la urmă, nu face nicio corelare între datele lingvisticii şi ale arheologiei.

Discutabile sunt şi afirmațiile conform cărora traco-daca ar fi limbă centum, nu satem, „cum ar înclina să creadă, astăzi, toți ori aproape toți cercetătorii” (p.15). Vinereanu crede că traco-daca avea mai degrabă afinități cu grupul celto-italic, afirmație

BDD-A24164 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:37 UTC)

pe care o mai găsim la dacologii din ultimii ani, pornind de la premisa că romanizarea a fi fost posibilă numai datorită faptului că traco-daca şi latina erau foarte asemănătoare ca lexic, ca structură fonetică şi ca structură gramaticală, ceea ce, teoretic, ar fi posibil, dar deloc conform datelor de care dispunem astăzi. Aproape nimic din materialul disponibil, migălos analizat în ultimele decenii, mai ales, nu permite afirmaţia că traca ar fi fost un idiom centum, iar afirmaţia că romanizarea Daciei ar fi fost posibilă numai admiţând o mare asemănare fonetică şi/sau tipologică dintre dacă şi latină este lipsită de date. Romanizarea unor ample spaţii euro-asiatice şi nord-africane, chiar dacă unele pierdute ulterior, nu s-a datorat niciodată asemănării ori neasemănării dintre latină, idiomul cuceritorilor, şi limbile vorbite de populaţiile autohtone, în cazul nostru de traco-daci.

Este însă convingător demersul, ceva mai jos (p.16), privind labializarea labio-velarelor, respectiv reliefarea unui component, în cazul consoanelor cu dublă articulaţie, apoi dispariţia elementului devenit secundar. Este un fenomen fonetic cunoscut şi în alte limbi şi, la vremea sa, bine analizat de Andreev (1986, 1986 a şi 1987, despre care am scris pe larg cu ocazia Congresului Slaviştilor de la Ljubljana, august 2003) pentru fazele arhaice ale limbilor indo-europene, uralice şi altaice (aşa-numitul „grup protoboreal", în terminologia lui Andreev).

În continuare, la p. 17 şi 18, autorul complică şi mai mult lucrurile, susţinând ideea că purtătorii culturii Cucuteni ar fi indo-europeni, lucru care nu ar putea fi afirmat decât pentru creatorii ceramicii tip C, ceea ce este cu totul altceva şi, iarăşi, irelevant demersului de faţă. Apartenenţa etnică a creatorilor ceramicii Cucuteni C este mult discutată de arheologi şi nu are, în esenţă, o importanţă crucială în elaborarea unui dicţionar etimologic al limbii române; în orice caz, invocarea culturii Cucuteni este extrem de riscantă. Discutabilă este şi afirmaţia generală conform căreia ceea ce numim „culturi neolitice", respectiv culturile Cucuteni, Starčevo-Criş, Gumelniţa etc. „pot fi numite proto-tracice şi nu pre-indo-europene". Că tracii vor fi preluat elemente de la culturile neolitice anterioare este un fapt cert, după cum cert este şi adevărul că nicio cultură umană nu dispare pur şi simplu, ci este asimilată ori se transformă, preluând – în proporţii diferite – elemente de la culturile anterioare. De fapt, autorul respinge *de plano* şi fără argumente ipoteza că tracii şi limba lor ar fi preluat elemente arhaice de substrat pre-indo-european, viziune de-a dreptul greu de acceptat în lumina antropologiei culturale, deoarece elementele pre-indo-europene „s-au topit" în toate limbile de tradiţie indo-europeană pe care le cunoaştem, cum ar fi greaca şi latina, hittita ori celtica, ca să nu mai vorbim de faptul că etrusca însăşi era de origine ne-indo-europeană, indiferent de originea sa, dacă o considerăm strict autohtonă sau imigrată de undeva dinspre răsărit, conform tradiţiei.

În schimb, la p. 20-21, autorul face un demers profund şi, credem noi, corect, asupra unor evoluţii fonetice specifice traco-dacei, respectiv evoluţia la *b/p* a unor secvenţe labio-velare de tip g^w/k^w la *b/p*, fenomen fonetic cu totul aparte, care plasează traca – în cazul acestor evoluţii – alături de limbile centum, ceea ce este însă cu totul

BDD-A24164 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:37 UTC)

altceva decât afirmaţia că traco-daca ar fi centum! Imediat mai jos, la p.23, pe de altă parte, autorul neagă originea tracică a limbii albaneze, revenind la ipoteza, azi depăşită şi gradual abandonată de toţi cercetătorii, că albaneza ar fi de origine iliră (vezi mai sus, când am prezentat lucrarea Cătălinei Vătăşescu şi dicţionarul lui Vladimir Orel).

Alte consideraţii ale autorului pot fi acceptate, de exemplu afirmaţia că „destul de multe elemente considerate a fi de origine slavă în română nu sunt, de fapt, de origine slavă, ci autohtonă preromană" şi, tot corect, că trăsăturile fonetice ale proto-slavei erau net diferite de traco-dacă, chiar dacă am fi înclinaţi să eliminăm sintagma „net diferite" pentru lipsă de probe. Afirmaţia este corectă, dar cât efort este în a o şi demonstra! Autorul, în fapt, nu o demonstrează, nici în introducere, nici în corpul propriu-zis al dicţionarului.

Corectă este şi analiza fenomenului silabelor deschise, nereferindu-se totuşi (şi cât ar fi folosit demersului său!) la studiul de referinţă al lui Giuliano Bonfante, *Influence du protoroumain sur le protoslave?* (inclus ulterior în versiunea românească a *Studii romeni;* prima versiune a studiului datează însă din anul 1966: „Acta Philologica", 5: 53-69). Acolo, Bonfante este categoric: fenomenul silabelor deschise s-a produs într-o fază veche a idiomurilor slave sub influenţa directă a protoromânei, înainte de secolul al IX-lea.

Eronată este şi afirmaţia (p.49), că *l* intervocalic ar fi rotacizat în elementele autohtone ale românei. De fapt, în TOATE cazurile analizabile, *l* intervocalic NU rotacizează. Altfel spus, rotacizarea lui *l* intervocalic este EXCLUSIV specifică elementelor latine fiind, aşa cum bine ştim astăzi, o tendinţă de slăbire şi de modificare a articulării lichidei *l* în latina postclasică şi generalizată numai în română. Este o evoluţie paralelă evoluţiei lui *b/v* intervocalic*,* de asemenea specifică NUMAI elementelor latine, deoarece numai în acest elemente *b/v* intervocalic dispare printr-o pronunţie gradual mai slabă până la dispariţie. Şi în acest caz, tendinţa apăruse în latina postclasică, dar generalizarea sa apare numai în romanitatea răsăriteană[1].

Am scris toate acestea nu pentru a diminua ori a minimaliza importanţa lucrării, ci pentru a sublinia că, din păcate, autorul s-a grăbit să considere demonstrate ipoteze foarte discutabile, în contextul în care, oricum, referinţele la moştenirea de substrat a românei este, deocamdată, un demers riscant pentru toţi cei care o abordează. Lăsând la o parte chestiuni de amănunt, autorul foloseşte inconsecvent şi neclar sintagme precum „origine traco-dacă", „origine traco-iliră" şi „din fondul preroman". În context, cele trei

[1] Există însă şi câteva excepţii, cum ar fi *uber* > *uger* precum şi flexiunea verbului *a avea*, cu *am, ai, are,* dar *avem, aveţi*, neexplicate satisfăcător nici până astăzi. Asupra acestor detalii vom reveni, poate, cu altă ocazie. Lingviştii care s-au grăbit, fără argumente, să afirme că *l* intervoalic rotacizează şi în elementele autohtone ale românei nu au făcut decât să preia automat un clişeu nedemonstrat, ce pornea de la premisa – complet eronată – că toate fenomenele fonetice reconstruibile pentru faza latinei postclasice în trecerea la română s-ar fi repetat identic în cazul evoluţiei de la tracă la română. Da, unele fenomene fonetice sunt comune, nu toate însă sunt comune şi, mai ales, nu sunt deloc identice.

BDD-A24164 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:37 UTC)

formule par interschimbabile, deşi nu am identificat nicio explicaţie în acest sens şi nici vreun argument de ce sunt folosite paralel şi simultan. Au, totuşi, semnificaţii diferite? Dacă da, care ar fi acestea? Dacă nu, de ce s-au folosit trei sintagme pentru acelaşi concept: origine traco-dacă sau origine preromană sau origine din substrat sau orice altă formulă considerată adecvată de autor.

Dicţionarul aduce, fără doar şi poate, un suflu nou în etimologia românească, cu referinţe la rădăcina preistorică pentru aproape toate cuvintele-titlu pentru care este posibilă o asemenea reconstituire. Până acum, asemenea tentative au fost rare şi nu în lucrări de asemenea anvergură (la rigoare, de o asemenea anvergură nu este, deocamdată, niciun dicţionar etimologic al limbii române). Lucrarea pierde însă enorm prin exprimări confuze, adesea nefiind clar dacă un cuvânt-titlu este de origine latină sau autohtonă, în condiţiile în care autorul are tendinţa de a supralicita ipoteza că multe elemente autohtone ar fi fost identice celor din latină. Fără doar şi poate, multe cuvinte din tracă şi din latină erau asemănătoare, ca moştenire comună indo-europeană ori pre-indo-europeană, dar o asemenea constatare nu permite să se afirme, de exemplu, că *apă* ar fi, în prima parte a analizei, de origine latină, pentru ca – în final – să fie catalogat a avea „origine traco-dacă". Sau era şi latin şi traco-dac? Cititorul, chiar avizat, nu înţelege care este, de fapt, viziunea autorului. Dacă autorul ar admite o aşa-numită etimologie dublă (sau multiplă?), adică şi latină şi traco-dacă, atunci o asemenea viziune ar fi trebuit mai solid argumentată[1].

Dicţionarul lui Mihai Vinereanu este, în linii mari, un mare pas în etimologia românească. Lipsurile majore, pe care le-am amintit, ar putea fi corectate, printr-o abordare mai consecventă şi mai clară. Sperăm ca autorul să considere analiza noastră ca o sugestie colegială spre mai sus şi mai bine. În orice caz, dicţionarul este o provocare şi ne-am bucura dacă, într-un viitor rezonabil, altcineva ar putea ridica ştacheta mai sus.

Trebuie remarcat, de asemenea, că toate dicţionarele etimologice ale limbii române publicate în ultimele decenii sunt iniţiative personale, nu reflectă o acţiune de grup şi cu atât mai puţin o acţiune coordonată de Academia Română prin Institutul de Lingvistică. Acest fapt face ca româna să aibă o situaţie cu totul specială nu numai în ansamblul limbilor romanice, dar în ansamblul limbilor europene în general, fiind lipsită de un dicţionar etimologic „oficial", elaborat de şi prin instituţia chemată să elaboreze şi să publice aşa ceva, Academia Română. Situaţia nu ni se pare deloc acceptabilă şi trebuie condamnată cu toată vehemenţa, în măsura în care lingviştii români mai au ori mai pot avea vehemenţă. O spunem cu mâhnire, desigur...

[1] Unii cititori ţin minte, fără doar şi poate, că, odată demult, Alexandru Graur invoca etimologia dublă (sau multiplă) în cazul unor neologisme. Deşi discutabilă în sine, ipoteza poate fi admisă pentru unele situaţii specifice epocii moderne, este însă foarte greu de admis în cazul cuvintelor de origine latină şi/sau autohtonă.

BDD-A24164 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:37 UTC)

... Însuşi autorul a păcătuit

Şi autorul acestor rânduri a publicat numeroase studii de etimologie, mai ales din domeniul tracologiei şi al relaţiilor româno-slave. Rezultatele, deşi spectaculoase pe ansamblu, şi-au făcut loc cu greu în cercetarea etimologică de la noi. Anii cei mai prolifici au fost cei în care Institutul de Tracologie, acum, practic, desfiinţat, organiza periodic reuniuni ştiinţifice naţionale şi internaţionale. Devenit acum o anexă a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan", fără o cercetare lingvistică dedicată şi coerentă, Institutul de Tracologie şi-a pierdut, în fapt, rolul de stindard în domeniu. În condiţiile în care, practic, nicio instituţie românească nu se preocupă de cercetarea etimologică de profunzime, avem toate motivele să credem că România este singura ţară a Uniunii Europene unde putem vorbi de dispariţia acestei discipline ca organizare instituţională, etimologia devenind treptat un domeniu al abordărilor personale şi fără marcă axiologică, în contextul unui mult clamat declin al nivelului educaţional, cuvinte plate şi care nu analizează cauzele profunde ale fenomenului.

Între lucrările noastre, am dori să semnalăm lexiconul proto-boreal, întocmit pe baza datelor lingvistului rus N.D. Andreev, prezentat la congresul internaţional al slaviştilor de la Ljubljana, august 2003. De asemenea, lexiconul etimologic al elementelor autohtone ale limbii române, unde adunăm circa 1700 de cuvinte-titlu, cu observaţia că nu toate sunt, la rigoare, autohtone. Unele figurează ca atare în unele liste etimologice, altora le vom fi atribuit eronat o asemenea origine (a se vedea, de exemplu, notele etimologice ale lui Tiberiu Pleter în „Romanoslavica", XLV, 2009, p.109-113, unde analizează trei din cele circa 1700 de cuvinte-titlu: *nămete, omăt, Simeria*[1]). Alte câteva lucrări sunt citate, selectiv, în referinţele bibliografice.

Perspective

Ultimele două decenii nu au adus, în opinia noastră, rezultate spectaculoase în domeniul etimologiei şi/sau al studiilor comparate de lingvistică. Se pare că tot ce este esenţial a fost spus: fondul pre-indo-european a fost intens studiat în perioada interbelică şi, relativ disparat şi incoerent, circa două decenii după al doilea război mondial, inclusiv pentru arealul sud-slav, mai ales de Petar Skok, dar şi de alţi autori; relaţiile dintre limbile indo-europene, pe de o parte, şi limbile uralice ori altaice au fost, de asemenea, clarificate în perioada postbelică, ultima contribuţie majoră fiind, după ştiinţa noastră, cea a lui N.D. Andreev (ipoteza „proto-boreală"), despre care am scris pe larg cu altă ocazie.

[1] Noi am dedus că dacă analiza a depistat (numai?!) trei posibile erori dintr-un total de peste 1700 cuvinte titlu cărora li se adaugă alte sute (peste o mie) de cuvinte titlu în anexe.

BDD-A24164 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:37 UTC)

Foarte greu pare ca lingvistica românească să-şi găsească suflul necesar pentru a se sincroniza măcar cu cercetările din alte ţări, mai ales din ţările vecine. Studiile de toponimie şi de indo-europenistică ale lui Petar Skok ori ale lui France Bezlaj par a nu fi fost asimilate, ba chiar par a fi complet necunoscute, altminteri este greu de înţeles de ce studiile lor privind stratificările lingvistice ale sud-estului european sunt complet ignorate în România (cu excepţia referinţelor autorului acestor rânduri care, oricât de orgolioase şi de riguroase ar fi, nu pot suplini lipsurile de ansamblu ale cercetării etimologice de la noi din ţară).

Noi credem că viitorul va conduce, inevitabil, spre abordarea frontală şi curajoasă a problemei moştenirii autohtone, unde lacunele sunt prea mari şi prea adânci pentru a mai fi evitată mult timp, cu sau fără contribuţia Institutului de Lingvistică. Fără dorinţa de a anatemiza ori de a deschide o polemică, de altfel inutilă, ni se pare relativ clar că, fără o schimbare radicală de concepţie, mult aşteptatul dicţionar etimologic al limbii române nu va fi publicat de numitul institut ci, mai degrabă, va apărea o nouă contribuţie similară celor datorate lui Raevskij-Gabinskij, Ciorănescu ori Vinereanu, fiecare cu meritele şi cu erorile sale. Ele însă există. Tactica de a-i lăsa pe alţii să-şi „frângă gâtul", criticându-i arogant pentru a culege ulterior laurii victoriei, nu va rezista. Avem măcar această speranţă...

Referinţe:

Andreev, N.D. 1986. *Ranne-indoevropskij prajazyk*. Leningrad: Nauka

Andreev, N.D. 1986 b. Correlation between the simplicity of language typology and the attainable degree of formalization in historical linguistics. *Symposium on Formalization in Historical Linguistics (Tallinn, November 24-26, 1986),* ed. by Mart Remmel. Tallinn: Academy of Sciences of Estonia

Andreev, N.D. 1987. The importance of Estonian for Boreal reconstruction. *Symposium on Language Universals (Tallinn, July 28-30, 1987)*, ed. by Toomas Help (responsible) and Sirje Murumets. Tallinn: Academy of Sciences of Estonia

Bezlaj, France 1976-2007. *Etimološki slovar slovenskega jezika.* (Dicţionarul etimologic al limbii slovene). Ljubljana. Volumele III, IV şi V (Indicele) au fost completate şi pregătite pentru tipar de discipolii autorului, Marko Snoj, Metka Furlan şi Simona Klemenčič

Blažek, Václav 1999. *Numerals. Comparative-Etymological Analyses and Their Implications.* Brno: Masarykova Univerzita

Bonfante, Giuliano 2001. *Studii române.* Bucureşti: Saeculum I.O. (Original: Giuliano Bonfante, *Studii romeni*, Società Accademica Romena, Collana di studii e saggi, VI, Roma, 1973)

Erhart, Adolf 1989. *Das indoeuropäische Verbalsystem*. Brno: Univerzita J.E. Purkyně

Havlová, Eva (redactor principal), Emilie Bláhová, Zoe Hauptová, Jan Petr, Radoslav Večerka 1989 sq. *Etymologický slovník jazyka staroslověnského*. Praga: Academia (au apărut

BDD-A24164 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:37 UTC)

caietele 1-14, *a–srъdobolja*, până în 2008)

Kiss, Lajos 1997. *A földrajzi nevek etimológiai szótára* (Dicţionar etimologic toponimic). 2 vol.: I – A-K; II – L-Zs. Budapest: Akadémiai Kiadó (ed. II, revăzută şi adăugită)

Orel, Vladimir 1998. *Albanian Etymological Dictionary*. Leiden: E.J. Brill

Paliga, Sorin[1] 2006. *An Etymological Lexicon of the Indigenous (Thracian) Elements in Romanian*. Ed. Evenimentul. Vol. I al seriei *Opera Omnia*

Paliga, S. 2006 b. *Influenţe romane şi preromane în limbile slave de sud*. Ed. a 2-a revăzută şi adăugită (prima ed.: 1997). Bucureşti: Ed. Evenimentul. Vol. II al seriei *Opera Omnia*

Paliga, S. 2007. *Etymologica et anthropologica maiora*. Bucureşti: Ed. Evenimentul. Vol. III al seriei *Opera Omnia*

Paliga, S. 2007 b. *Lexikon proto-borealicum et alia lexica etymologica minora*. Bucureşti: Ed. Evenimentul. Vol. IV al seriei *Opera Omnia*

Paliga, S. 2008 a. *Mitologia tracilor*. Bucureşti: Ed. Meteor

Paliga, S. 2008 b. Linguistic Marginalia on Slavic Ethnogenesis. Paper for the International Congress of Slavists, Ohrid, Macedonia, September 10-17, 2008. „Romanoslavica", XLIII

Paliga, Sorin, Eugen Silviu Teodor 2009. *Lingvistica şi arheologia slavilor timpurii. O altă vedere de la Dunărea de Jos.* Târgovişte: Editura Cetatea de Scaun

Raevski, N.D., Mark Gabinski (red.) 1978. *Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti*. Chişinău: Redacţia Enciclopediei Sovietice Moldoveneşti

Rejzek, Jiří 2001. *Ceský etymologický slovník*. Praga: Leda

Skok, Petar 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima. Toponomastička ispitivanja*. Zagreb: Jadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umetnosti

Skok, P. 1971-1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I-IV. Zagreb

Urbanová, Daniela, Václav Blažek 2008. *Národy starověké Itálie, jejich jazyky a písma* (Popoarele vechii Italii, limbile şi scrierea lor). Brno: Host

Vătăşescu, Cătălina 1997. *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparaţie cu româna.* Bucureşti: Institutul Român de Tracologie, Bibliotheca Thracologica XIX

Večerka, Radoslav a kolektiv († Adolf Erhart, Eva Havlová, Ilona Janyšková, Helena Karlíková) 2006. *Uvedení do etymologie*. *K pramenům slov.* (Introducere în etimologie. Spre originea cuvintelor). Praga: Lidové noviny

Vinereanu, Mihai 2009. *Dicţionar etimologic al limbii române. Pe baza cercetărilor de indo-europenistică*. Bucureşti: Alcor.

[1] Numai lucrările recente. Pentru ansamblul lucrărilor, a se vedea pagina de internet a autorului, http://www.unibuc.ro/ro/cd_sorpaliga_ro

BDD-A24164 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:37 UTC)